

Makale Türü: Araştırma

Geliş Tarihi: 16.11.2020

Kabul Tarihi: 23.11.2020

ALİ SUAVİ'DE TERAKKİ VE MEDENİYET DÜŞÜNCESİ: MUHBİR YAZILARI

Dr. Öğr. Üyesi Necati ÇAVDAR*

Öz

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'ın idealize ettiği hedeflerin uzantısı olan siyasal ve kültürel gelişmelerden ilk etkilenenler elbette dönemin düşünürleri olmuştur. Ali Suavi de o dönemde içinde yaşadığı toplumun terakkisi/ ilerlemesi konusunda keskin kalemi ve siyasi faaliyetleriyle öne çıkmış, çağının ilerisinde bir aksiyon adamı olarak sembolleşmiştir. Suavi, felsefe, filoloji, tarih, politika, sosyoloji, iktisat, dini ilimler konusunda fikir beyan etmiş çok yönlü bir karakterdir. Onun üzerinde durduğu temel konulardan birisi de toplumun terakkisi düşüncesi olmuştur. Suavi, yazılarının çoğunda, bir milletin medeniyetteki terakkisinin o ülkede hürriyet, eşitlik ve adalet ortamının yaşanması sayesinde olabileceğini vurgulamıştır. Filip Efendi'nin sahibi olduğu, Ocak-Mayıs 1867 tarihleri arasında İstanbul'da yayımlanan Muhbir gazetesinde Ali Suavi'nin terakki ve medeniyet bağlamındaki düşüncelerini ilk defa halka duyurduğu yazılar bu makalenin konusunu teşkil etmektedir.

Anahtar kelimeler: Ali Suavi, Terakki, Medeniyet, Muhbir, Basın.

Ali Suavi's Thought Of Progress And Civilization: Articles From Muhbir Abstract

The thinkers of the period were the first to be affected by the political and cultural developments in the Ottoman Empire, an extension of the goals idealized by the Tanzimat. Ali Suavi came to the fore with his sharp pen and political activities in the development of the society he lived in at that time, and became a symbol of action ahead of his time. Suavi is a versatile character who has expressed his opinion on philosophy, philology, history, politics, sociology, economics, and religious sciences. One of the main issues he focused on was the idea of the progress of society. In most of his writings, he emphasized that the progress of a nation in civilization can be thanks to the living environment of freedom, equality and justice in that country. The subject of this article is the articles in which Ali Suavi announced his thoughts in the context of progress

* Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
ncavdar19@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0713-6803.

and civilization for the first time in the *Muhbir Newspaper*, owned by Filip Efen-
di and published in Istanbul between January and May 1867.

Keywords: Ali Suavi, Progress, Civilization, *Muhbir*, Press.

Kavram Olarak Terakki ve Medeniyet

İnsanlık tarihinin esas olarak bir entelektüel gelişim tarihi olduğu hakikattir. Etnografya araştırmaları, göçebelerin, hatta vahşilerin bile kendilerine özgü bir uygarlık seviyelerinin bulunduğunu ortaya koymaktadır.¹ Bu kaçınılmaz tekâmül ifade eden Batı'daki "Progress"² kavramı Türkçede, Arapça kökenli "Terakki" kavramı ile özdeş olup "ilerleme, yükselme, gelişme"³ anlamına gelmektedir. Bu kavram günümüzde siyasi, kültürel, ekonomik alanlardaki topyekün gelişme ve ilerlemeyi ihtiva etmesi bakımından "medeniyet" olgusuyla da yakından ilişkilidir. Cemil Meriç, İngiliz sosyolog Tylor'un kültür kelimesinin etnografyadaki geniş anlamını medeniyet olarak tanımladığından bahsetmektedir.⁴ Ziya Gökalp "bir cemiyetin bütün fertlerini birbirine bağlayan, aralarında tesanüt meydana getiren müesseseleri harsî; bir cemiyetin üst tabakasını başka cemiyetlerin üst tabakalarına rapı eden müesseseleri ise medeni müesseseler"⁵ olarak ifade ederken kültür ve medeniyetin birbiriyle zarf-mazruf münasebetinde olduklarına işaret etmiştir. Atatürk de buna yakın düşüncelerle medeniyet ve kültür kavramlarının ayrılmaz parçalar olduğunu şöyle ifade etmiştir:

"Bence medeniyeti harstan ayırmak güçtür ve lüzumsuzdur. Bir milletin medeniyeti denildiği zaman hars namı altında sayılan üç nevi faaliyet muhassalasından hariç ve başka bir şey olamayacağını zannedirim. a- Bir insan cemiyetinin devlet hayatında, b- Fikir hayatında, yani ilimde, ictimaiyatta ve güzel sanatlarda, c- İktisadi hayatta, yani ziraatta, sanatta, ticaretle, kara, deniz ve hava ulaşımında yapabildiği şeylerin muhassalasıdır."⁶

"Medeniyet" kelimesi, Osmanlı Türkçesinde, Arapçada "şehir" anlamına gelen ve müdün köküne dayanan medine isminden türetilmiştir. "Belli yasalara uyarak şehirde yaşayan halk" anlamındaki "uygur"dan türetilen uygarlık kelimesi de günümüz Türkçesinde medeniyet karşılığı olarak yaygın bir kullanıma sahiptir. Medeniyet terimi, düşünce tarihi boyunca şehir hayatının sosyal, siyasal, düşünsel, kurumsal, teknik ve ekonomik alanlarda mümkün kıldığı birikim düzeyini ifade etmiştir.⁷

¹ Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, Sadeleştiren: Yalçın Toker, Toker Yayınları, İstanbul 1995, s. 7.

² <https://dictionary.cambridge.org/tr/>, (erişim: 01.11.2020).

³ <https://sozluk.gov.tr/>, (erişim: 01.11.2020). "İlerleme, yükselme, gelişme" anlamını ifade eden "terakki" kavramı 19. yüzyıl Osmanlı aydını arasında o günün modernleşme anlayışını tasvir eden teknik bir kelime olup bu üç anlamı da kapsaması bakımından metin boyunca "terakki" şeklinde kullanılacaktır.

⁴ Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, İnsan Yayınları, İstanbul 1986, s. 41.

⁵ Ziya Gökalp, *Hars ve Medeniyet*, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara 1964, s. 5.

⁶ Atatürk'ün *Kültür ve Medeniyet Konusundaki Sözleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1990, s. 1.

⁷ İlhan Kutluher, "Medeniyet", *TDVİA*, C. 28, Ankara 2003, s. 296.

Osmanlılar *medeniyet* kelimesini Avrupa'dan gelen bir kavrama karşılık olarak düşünmüşlerdir. Bu kavramı ifade eden kelime, Türklerin de bir süre *Sivilizasyon* olarak aynen kullandıkları *Civilisation* kelimesidir. Latince "şehirli" anlamına gelen *civilis* kelimesinden türetilmiş olup Fransızca'da 1756'da *Civilisation*, İngilizce'de ise 1772'de *Civilization* şeklinde ilk defa görülen bu kavram Batı medeniyetinin 18. yüzyılın ikinci yarısında ulaştığı maddi ve manevi seviyenin bir işareti olarak kullanılmıştır.⁸ Kavramın güçlenerek Fransız ve İngiliz halklarının malı olması ise 19. yüzyılın başlarında gerçekleşmiş, zamanla tüm Avrupa ülkelerine yayılmıştır. 1828 tarihli Fransızca-Türkçe sözlüğe göre; "*ünsiyet, tezhib-i ahlak, edeb-erkân, öğrenme, zariflenme*" anlamına gelmektedir. Kavram, J.W. Redhouse'un Türkçe sözlüğünün 1880 baskısında, "*terbiye*" olarak anlamlandırılmıştır.⁹ Türkçe'de *Sivilizasyon* kelimesi ilk defa 1834 tarihinde Mustafa Reşid Efendi tarafından kullanılmış, daha sonra bu kelimenin yerine *medeniyet* kelimesi kullanılmaya başlanmıştır. Aynı dönemde II. Mahmud'un faaliyetleri de bazı resmi vesikalarda ve devrin resmi gazetesi *Takvim-i Vekayi'de* "*Nizâm-ı Müstahsene*", "*Nizamât-ı Hasene*" yani "*güzel düzen, güzel usul*" şeklinde ifade edilmiştir.¹⁰

19. yüzyıla gelinceye kadar terakki ve medenileşme fikri bütün ilhamını müspet ilimlerin ilerlemesinden alarak sistemsiz bir şekilde gelişmiştir. 19. yüzyılda ise burjuvanın bütün ümitlerini yeni bir düşünceye bağlaması ve ondan siyasi ve içtimai bir zafer temin etme isteği terakki fikrinin kuvvetlenmesine ve modernleşmenin temel metodu haline gelmesine vesile olmuştur. Burjuvanın "*bir inanan için iman ne ise bizim için de terakki akidesi aynı şeydir*" düsturunu, Ernest Renan¹¹ "*ilim ile terakki ne pahasına olursa olsun muhafaza edilmeli*" fikriyle desteklemiştir.¹² Bu düşünceler, insanlık tarihinin kaçınılmaz gelişimini ifade eden terakki ve medeniyet tekâmülünün itici gücünün bilim olduğu gerçeğini bir kez daha ispat etmektedir.

Sosyolojinin babası ve pozitivistimin önemli temsilcisi olarak bilinen Auguste Comte'a göre terakki, düzenin ilerlemesidir ve düzeni yıkmadan gerçekleşir. Devrim öngörmeden ilerleme fikrine sarılan pozitivism, ülkenin birlik içinde ilerlemesini isteyen Osmanlı aydınına ve modernleşme yanlılarına da cazip bir ideoloji olarak görünmüştür. Son dönem Osmanlı aydınlarının büyük bir bölümü ve genç Cumhuriyet yönetici ve aydınlarının neredeyse tamamı, pozitivistimin tüm yaşamda bilimi esas kabul eden terakki ilkesini kararlı bir şekilde savunmuşlardır.¹³ Ziya Gökalp'in "*medeniyet, milletler arasında müş-*

⁸ Tuncer Baykara, *Osmanlılarda Medeniyet Kavramı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 79.

⁹ Baykara, *a.g.e.*, s. 43.

¹⁰ Baykara, *a.g.e.*, s. 49-51.

¹¹ 1823-1892 yılları arasında yaşamış Fransız şarkiyatçı, dil âlimi, tarihçi ve ediptir. "*İlim bir dindir, bundan sonra simgeleri yalnız ilim yapacak, insanlığın sorunlarını sadece ilim çözebilir.*" düşüncesiyle yalnız ilme ve akla inandığını ortaya koymasıyla tanınmıştır. Renan'ın İslâm medeniyetini aşağılayıcı düşüncelerine karşı Namık Kemal 1883 tarihinde *Renan Müdafaaamesi* adlı 56 sayfalık reddiye risalesini kaleme almıştır (Faruk Bilici, *TDVİA*, C. 34, İstanbul 2007, s. 568-571).

¹² Mustafa Şekib, *Terakki Fikri: Menşei ve Tekâmülü*, İstanbul 1928, Haz. Osman Bahadır, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2005, s. 196.

¹³ Mustafa Şekib, *a.g.e.*, s. 12-13.

terek müesseseler olduğuna göre, medeniyetin hakiki unsurları müspet ilimlerle snai faaliyetlerdir.”¹⁴ ifadesi de; Atatürk’ün “Dünya’da her şey için; uygarlık için, hayat için, başarı için en hakiki mürşit ilimdir, fendir.”¹⁵ sözü de terakki etme ve medenileşme idealinin ancak ilim vasıtasıyla gerçekleştirilebileceğine inançlarının dışavurumu olmalıdır. İlme atfedilen önemi tasvir etmede Tevfik Fikret’in düşünceleri ise inanç sınırlarını zorlayan bir mahiyet arz etmektedir. Fikret, pozitivistlerin “bir inanan için iman ne ise bizim için de terakki akidesi aynı şeydir” düsturunu, insan, akıl, tabiat, fen, bilim ve tekniğin esas alındığı bir “medeniyet amentüsü” veya bir başka ifadeyle “modernist katesizm metni” oluşturarak bilimsel düşünceye mistik bir anlam yüklemeye gayretle desteklemiştir.¹⁶ Çünkü Osmanlı aydını için yeni bir dünya olan Batı’nın büyümlü gücü marifet yani bilgidir. Yeni ve güzel buldukları her şeyin sebebi olarak algıladıkları bilgi doğal olarak dönemin aydınlarının siyasi düşünce ve kişiliklerinin de belirleyicisi olmuştur.¹⁷

Ali Suavi’de Terakki ve Medeniyet Düşüncesi

19. yüzyılda Batı kaynaklı çok sayıda kavramın dilimize girerek fikir dünyamızda yer ettiği malumdur. Bu kavramlar arasında yer alan “terakki” ve “medeniyet” terimlerinin karşılığı olarak kullanılagelmiş kavramların Osmanlı toplumunun tamamında olmasa da en azından aydın çevrede bir hareket meydana getirmesi köklü olarak Tanzimat’tan sonraki döneme rastlamaktadır. Tanzimat Fermanı’nın gösterdiği hedeflerin bir sonucu olarak başlayan siyasal, kültürel ve iktisadi gelişmeleri anlamak ve anlamlandırmakla karşı karşıya kalan ilk zümre doğal olarak dönemin düşünen ve eli kalem tutan şahısları olmuşlardır. Bu yeni dönemin siyasal ve kültürel sürecini şekillendirenler de doğal olarak yine aynı zümre olmuştur.¹⁸

Tanzimat aydınının dünya ve toplum sorunları karşısındaki tutumunu üç ayrı kategoride toplamak mümkündür. İlki, Batı’daki her oluşumu büyük bir heyecanla, kayıtsız şartsız onaylayan tutumdur. Diğeri, bu oluşumlar karşısında tümüyle bir ret geliştiren radikal tutumdur. Sonuncusu ise ret ya da kabul konusunda aceleci olmayan, kuşkululu, ölçülü ve tedbirli tutumdur.¹⁹ Bu zümreler içinde Ali Suavi²⁰ üçüncü gruba dâhil edilebilecek bir aydın tipoloji-

¹⁴ Gökalp, *Hars ve Medeniyet*, s. 9.

¹⁵ <https://www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri>, (erişim: 01.11.2020).

¹⁶ Hasan Gümüsoğlu, *Modernizmin İnanç Hayatına Etkileri ve Jön Türklük*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2012, s. 206.

¹⁷ İsmail Doğan, “Siyasal Tutum Geliştirmede İki Tanzimat Aydını: Münif Paşa ve Ali Suavi”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, C. 3, S. 4, Ekim 1989, s. 201.

¹⁸ Doğan, “a.g.m.”, s. 200.

¹⁹ Doğan, “a.g.m.”, s. 207.

²⁰ Osmanlı tarihi araştırmaları bağlamında Ali Suavi hakkında çok geniş bir kaynakça mevcut olup başlı başına hayatını incelemek bu makalenin kapsamı dışında kalmaktadır. Ancak onun hayatını birkaç cümle ile özetlemek yerinde olacaktır. Ali Suavi, 1839-1878 yılları arasında yaşamış Tanzimat Devri Osmanlı aydınları arasında önemli bir portredir. 40 yıllık kısa yaşamına rağmen Osmanlı düşünce tarihi içerisinde halen tartışılan yönleriyle derin izler bırakmıştır. 1867 yılında İstanbul’da Muhbir gazetesindeki yazılarında ileri sürdüğü fikirleriyle tanınmıştır. Kastamonu’ya sürgün edilmesi üzerine Mısır prensi Mustafa Fazıl Paşa’nın daveti üzerine Paris’e gitmiştir. Yaklaşık dokuz

sini temsil etmektedir. İçinde yaşadığı toplumun çok sayıda problemine kafa yormuş bir şahıs olarak karşımıza çıkan Ali Suavi'nin sadece toplumsal terakki ve medenileşme bağlamındaki düşüncelerini henüz Avrupa'yı görmeden, İstanbul'da Filip Efendi'nin²¹ sahibi olduğu Muhbir²² gazetesindeki yazıları bağlamında değerlendirmeye çalışacağız.

Tanzimat Dönemi Türk modernleşme ve düşünce tarihi bağlamında halen farklı bakış açılarıyla değerlendirmeye tâbi tutulmakta olan, çok sayıda kalıba sokulan Ali Suavi'nin yakın dönem Türk düşünce tarihinde başat bir role sahip olduğu şüphesizdir. Suavi için "anadan doğma ihtilalci", "ihtilal için yaşamış", "ateşli devrimci", "sarıklı ihtilalci", "baş veren inkılapçı"²³ gibi tabirler kullanılsa da Niyazi Berkes bu ifadeleri onun şarlatanlığa kaçan yanlarını ele alan abartılı ifadeler olarak değerlendirmektedir.²⁴ Neticede Suavi, çoğu Tanzimat aydını gibi, felsefe, filoloji, tarih, politika, sosyoloji, iktisat, istatistik, madencilik, para politikaları, dinî ilimler gibi farklı konularda fikir beyan etmiş tam anlamıyla bir "ansiklopedist"²⁵ tir. Bu yapısı Suavi'nin tamamıyla kendisine özgü bir siyasi felsefenin ardından gitmediği, çeşitli düşünce sistemleri içerisinden belli unsurları devşirerek yeni bir sistem oluşturmaya çalıştığı şeklinde yorumlanmıştır. Çoğu Tanzimat aydınının tipik özelliği olan oldukça farklı alanlarda kalem oynatmış olmasının Suavi'yi sığ ve dağınık bir portre durumuna soktuğu da iddialar arasındadır.²⁶

Ali Suavi, Osmanlı toplumunun hastalıklarının teşhisi ve tedavisi noktasında sahip olduğu düşüncelerini geniş kitlelere duyurma tecrübesini ilk defa Muhbir'de yayımlanan yazıları vasıtasıyla yaşamıştır. Muhbir, Suavi'nin coşkun ruhu ve keskin kalemi ile o kadar özdeşleşmişti ki, adeta tek yazarı Ali Suavi olan bir gazeteydi.²⁷ Ocak 1867-Mayıs 1867 tarihleri arasında İstanbul'da yayımlanan Muhbir gazetesinde ilk gazetecilik tecrübesini yaşayan Suavi, yazılarında yüzü halka dönük, toplumun terakkisi için gözünü budaktan esirgemeyen bir aydın ve entelektüel profili çizmiştir. Yazı yazdığı devrin siyasal hassasiyeti dikkate alındığında, her türlü riske rağmen çizgisinden sapmayan

yıl Avrupa'da kalarak Osmanlı idaresine karşı muhalefetine ve meşrutiyet idaresinin kurulması gerektiğine dair fikirlerini kalemiyle savunmaya devam etmiştir. Avrupa'da bulunduğu yıllarda *Le Mukhbir*, *Ulüm*, *Muvakkaten Ulüm Gazetesi Müşterilerine* adlı gazeteleri çıkarmıştır. 1876 yılında II. Abdülhamid'in affı ile İstanbul'a dönmüştür. 20 Mayıs 1878 tarihinde Sultan II. Abdülhamid'e karşı tertip edilen bir darbe teşebbüsü içerisinde yer almış ve bu olay esnasında öldürülmüştür (Ali Suavi'nin hayatı ile ilgili geniş bilgi için bkz.: Hüseyin Çelik, *Ali Suavi ve Dönemi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994; Mithat Cemal Kuntay, *Sarıklı İhtilalci Ali Suavi*, Oğlak Yayınları, İstanbul 2014; Abdullah Uçman, "Ali Suavi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul 1989, s. 445-448).

²¹ Filip Efendi'nin çıkarmış olduğu bilinen bazı gazeteler şunlardır: Hakâik, İstanbul, Veledü'l Cevâib (Arapça El-Cevâib gazetesinin Türkçe Nüshası), Mecmûa-i Maârif, Terakkî, Vakit (Ebüzziyâ Mehmed Tevfik, *Salnâme-i Hadîka*, İstanbul 1290, s. 74-78).

²² Muhbir gazetesini hakkında geniş bilgi için bkz.: Necati Çavdar, *Muhbir: Osmanlı Basınının Sivri Dili*, Kriter Yayınları, İstanbul 2017.

²³ Falih Rıfkı Atay, *Baş Veren Bir İnkılâpçı*, Türkiye Milli Talebe Federasyonu, Ankara 1954.

²⁴ Gümüşoğlu, a.g.e., s. 72.

²⁵ Abdullah Uçman, "Ali Suavi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul 1989, s. 447.

²⁶ Seyit Battal Uğurlu, "Eklektik Bir Tanzimat Aydını: Ali Suavi Efendi (1838-1878)", *History Studies*, Volume: 2/2, 2010, s. 210.

²⁷ Mithat Cemal Kuntay, *Sarıklı İhtilalci Ali Suavi*, Oğlak Yayınları, İstanbul 2014, s. 34.

kararlılığı topluma adanmışlığının da tezahürüdür. Dönemin çok sayıda siyasi ve fikri kavramını ilk defa telaffuz eden, tartışan ve bu kavramların toplum tarafından benimsenmesine kalem ile hizmet etmiş olan Suavi, Muhbir gazetesinde yayımlanan ilmi yazılarında, meseleleri halkın anlayacağı bir dil ve üslup ile etkileyici ve ikna edici şekilde ifade etmesiyle haklı bir şöhrete kavuşmuştur.

Tanzimat Dönemi'nin bu sıra dışı karakteri, Tanzimat'ın hedeflerinin farkında olarak, Batı'daki gelişmelerin Osmanlı'ya yansımalarının muhtemel sonuçları üzerine fikir yürütenlerin başında gelmiştir. Suavi'de "Terakki" kavramı önce manevî kalkınma manasındadır, hatta iktisadî kalkınmanın temeli bile odur. Bu nedenle fen ilimleriyle dini ilimlerin birlikte okutulması gerektiğine inanmaktadır.²⁸ Suavi, dönemin diğer düşünürleri gibi, Batı'da hızla yol alan terakki fikri ve onun doğal sonucu olan modernleşme rüzgârının yeni siyasi düşüncelere ve akımlara zemin hazırlayacağını, hürriyet, eşitlik, kişi hakları, demokrasi, cumhuriyet gibi modern kavramları fikriyattan fiiliyata geçirerek köklü toplumsal değişimlere yol açmasının kaçınılmaz olacağını kabul etmiştir. Suavi'nin, Batı'daki terakki heyecanına ve değişim rüzgârına karşı konulamayacağı düşüncesi ondaki teslimiyet ruhunun tezahürü değildir. Bilakis Suavi, gerçeklere arkasını dönmeyen, Batı'daki bu terakki olgusunun bünyesine uyan kısımlarını emsal kabul ederse Osmanlı'nın yeniden terakki edebileceğine olan kuvvetli inancını sürekli ve kararlı şekilde vurgulayan bir düşünceye sahipti. Zira bütün büyük inkılaplar bir iman ve bir misak ile başlamak durumundadır. Terakki etmek için terakkiye inanmak lazımdır.²⁹ Çünkü medeniyetin, bir cemiyetin kendi mazisinden kuvvet alan ve cemiyetin hayatını evvelkinden daha yüksek değerler planına yükselten, toplumsal terakkinin, sıçramanın ve inkılapların mahsulü³⁰ olduğu reddedilemez.

İlerleyen ve Osmanlı ile mesafeyi gittikçe açan Avrupa'ya yetişmek çoğu Tanzimat aydını gibi Suavi'nin de tartışmasız kabul ettiği bir hakikattir. Kaçınılmaz olan milletlerarası etkileşimin toplumun yaşamını şekillendiren kültür unsurlarını da zamanla değiştireceğine dikkat çeken Suavi, bu etkileşime direnmenin yersiz olduğunu, üstün olanın her zaman örnek alınması gerektiğini kabul etmiştir. Ancak Suavi, bunun yanında Batı'dan yararlanmak için her şeyden önce kendi memleketinin eğitim ve kültürünü çok iyi bilmek gerektiğini vurgulamıştır. Şunu da belirtmek gerekir ki, Suavi sadece Batı'dan alınacaklara değil Batı'dan alınmaması gerekenlerin varlığına da işaret etmiştir. Suavi, Batı'daki gelişmeleri açıkça takdir eden ancak bazı konularda mensubu olduğu kültür ikliminin özel dinamikleri adına tereddütlerini açıkça dile getiren bir figürdür.³¹ Bu noktada, Ali Suavi'nin henüz Avrupa'ya gitmediğini, öykünülen Avrupa yaşantısını aynelyakın müşahade etmediğini de gözden irak tutmamak lazımdır. Gerçi Fransa'da bulunduğu yıllardaki yazılarında da Osmanlı'daki

²⁸ Hüseyin Çelik, *Ali Suavi ve Dönemi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s. 666.

²⁹ "Terakki Fikrinin Tekâmülü", *Hayat Mecmuası*, S. 82, Ankara 1928, s. 7.

³⁰ Nurettin Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, Haz. Ezel Erverdi - İsmail Kara, Dergâh Yayınları, Ankara 2004, s. 109.

³¹ Doğan, "a.g.m.", s. 208.

taklitçilik hastalığının devletin sonunu hazırlayacağını sık sık dile getirmiştir. Suavi, başka milletlerden faydalı olan şeylerin alınmasının taklitçilik olmadığını ancak bir toplumun kendine ait olan özellikleri bir kenara iterek başkalarını taklit etmesinin o medeniyetin sonunu hazırlayacağını ileri sürmüştür.³² Suavi'nin yaklaşık dokuz yıllık Avrupa yaşantısının sonunda da bu mütereddit üslubunda sabit kaldığı anlaşılmaktadır. Suavi, "*Garb meşrutiyetinin meftunu olmadığını*", Avrupa'dan dönmeden kaleme aldığı son yazısında "*Elhasıl Devlet-i Aliyye'nin sebatı, mahz-ı hayatıdır.*" ifadeleriyle açığa vurmuştur.³³

Suavi, Osmanlı medeniyetinin sahip olduğunu kaybetmemek ve suiistimale uğratmamak şartıyla nerede ve kimde görürse marifet, hikmet ve sanat gibi terakkiye matuf unsurları "*İlim Müslüman'ın yitik malıdır, nerede bulursa orada alır.*" hadisi gereğince alması gerektiğine inanmaktadır. Suavi, ileri medeniyetlerin örnek alınması ve takip edilmesinin gerekçelerini ise şu ifadelerle dile getirmiştir:

*"Münasebet kurduğumuz milletlerde bulunan medeniyet unsurlarını gerek onları örnek almak gerekse onlardan gelebilecek zararlardan korunmak için bilmek gerekir. Münasebet kurulan milletin kendi devletimize nispeten askerî, ekonomik ve hukukî durumunun ne olduğunu bilmek gerekir. Karşımızdaki medeniyetin idarî ve hukukî düzeni içerisinde orada yaşayan halkın haklarının sınırlı mı yoksa serbest mi olduğunu bilmek gerekir. Vel-hasil mahallemiz hükümüne girmiş olan Dünya nedir, ne kadardır, onda ne oluyor ve daha neler olacaktır aşına bulunmak lâzımdır."*³⁴

Suavi'ye göre, medeniyetin terakki etmesinin şartlarının başında o memlekette hürriyet ve adaletin olması gelir. Batı medeniyetlerinin gelişmesinin hürriyet ve eşitlik sayesinde olduğunu savunan Suavi, Muhbir gazetesinde yayımlanan bir yazısında bu konuyu analiz etmiştir. Suavi, Prusya ve İngiltere'ye tesir eden ve o günlerde Rusya'yı karıştıran hürriyet fikirlerinin Avrupa'da tozu dumana kattığını ifade ettikten sonra "*Avrupa'nın savruntusu İstanbul'a da sirayet ederse nihayeti ne olur?*" sorusuna yine kendisi "*ne olacak, eğer serbestlik ne demektir bilinirse mamuriyet ve terakki olur*" cevabını vermiştir. Hürriyet ve adaletin hâkim olduğu memleketlerin hızla ilerleyeceğini savunan Suavi bu tezini "*çünkü adalet olan memlekette herkes rahat edeceğinden dışarıdan gelecek insanlarla nüfus çoğalır, sa'y ve amel çoğalır, bu sayede memleket mamur olur*" ifadeleriyle savunmuştur.³⁵

Bütün yazılarında, bir milletin medeniyetteki terakkisinin o ülkede hürriyet, eşitlik ve adalet ortamının yaşanması sayesinde olabileceğini öne çıkaran Suavi, bu konudaki fikirlerini ilk defa Muhbir gazetesinde kaleme aldığı yazısıyla halka duyurmaya başlamıştır. Suavi, Muhbir'deki ilk yazısında bir milletin nihai hedefinin saadete ulaşmak olduğunu vurguladıktan sonra bu hedefe ulaşmak için terakkinin gerekli olduğuna, bunun da bilginin artması ve insa-

³² Çelik, *a.g.e.*, s. 606.

³³ Çelik, *a.g.e.*, s. 584.

³⁴ *Muhbir*, 25 Şaban 1283, nr. 1, (1 Ocak 1867).

³⁵ *Muhbir*, nr. 28, 27 Şevval 1283 (4 Mart 1867).

nın özgür olması sayesinde gerçekleştirilebileceğine dikkat çekmiştir. Suavi'ye göre, hürriyet ve adalet saadet için gerekli olan yolu açar, kişiyi çalışmaya sevk eder, bu gayret sayesinde de ihtiyaçlar giderilmiş ve saadete ulaşılmış olur.

1867 yılı başında Osmanlı basın dünyasına katılan Muhbir'in ilk sayısında yer alan “*Mukaddime*” başlığı altındaki yazısında Suavi, bir toplumun medeniyette terakki etmesinin ve neticede saadete erişmesinin yollarını uzun uzadıya anlatmıştır. O, toplumsal hedeflere ulaşmada çalışmanın önemine “*medeniyeti bir ihtiyaç olarak bilip gayret edenler daha çok çaba sarf edip yoruluyor gibi görünse de emniyet, refah ve lezzet gibi faydalı şeyleri temin ettiklerinden bunlar saadet ehli olmuştur. Bu da demek oluyor ki saadet gayret etmekle olur ve ihtiyaçlar ne kadar çoğalır sa gayret de o derece çoğalır.*”³⁶ ifadeleriyle dikkat çekmiştir.

Suavi, “*Gazete öyle bir mâ-hazaratdır (hazır bulunan şey) ki okuyanlara her yeri gezdirir ve her âdeti gösterir ve her hadiseyi işittirir ve garâib-i âlemi seyrettirir ve acâib ve esrar-ı âdemi bildirir ne acib kitaptır*”³⁷ ifadeleriyle basının toplumun aydınlanmasında mühim bir araç olduğunu ortaya koymuştur. Bu fikrini desteklemek için Batı ülkelerini örnek göstererek “*çok sayıda gazetesi olan memleketlerde hiçbir şey gizli kalmadığı, ilim bir zümrenin kontrolünde olmadığı ve muhtaçlar az olduğu için medeniyetin terakki ettiğini*” ileri sürmüştür. Suavi, gazetenin aynı zamanda bir iç güvenlik kontrol aracı olduğunu “*gazeteler devlet ve milletin umûr-ı dâhiliyesini, ecnebilerin niyetlerini, âdet ve esrarını, tedariklerini yazıp neşreder, bu vecihle vuku bulan ve zuhur edecek olan hallere herkes aşına olup ona göre hareket eder*” ifadesiyle dile getirmiştir.³⁸

Suavi, medeniyete ve mutluluğa giden yolun bilgiye ulaşmaktan, bilgiye ulaşmanın ise dünyada olup bitenlerden haberdar olmaktan, hürriyetten ve eşitlikten geçtiğine inanmıştır. Dünyanın farklı coğrafyalarında yazılan kitaplar ve çıkarılan gazeteler sayesinde medeniyetler arasındaki irtibatın hızlandığına ve bir anlamda küresel köy haline gelmeye başladığına *mahallemiz hükümüne girmiş olan Dünya*³⁹ ifadesiyle vurgu yapan Suavi, medeniyetler arası iletişimin yayılmasında gazeteyi adeta günümüzün telefon, televizyon ve internet olgusu gibi tasvir etmiştir. Gazeteler sayesinde medeniyetler arası irtibatın hızlanmasıyla insanoğlunun başka coğrafyalardaki yaşam koşullarından etkilenmeye başladığına, aynı hürriyeti kendisinin de yaşamak istediğine dikkat çeken Suavi, Osmanlı toplumunun da medeniyetler arası irtibatın neticesi olan bu küresel değişime seyirci kalmayıp zamanla onun tesirine gireceğini öngörmüştür. Suavi, medeniyetler arasındaki bu irtibatın toplumların değişimini de hızlandığını, Batı kaynaklı fikirlerin etkisinde kalmasını kaçınılmaz gördüğü Osmanlı toplumunun bu fikirlere uyum sürecinde kültürel özünü kaybetmemek kaydıyla değişen şartlara uyum sağlaması ve medenî gelişmelere sırt çevirmemesi gerektiğini savunmuştur.

³⁶ Uğur Akbulut, “Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı: Gazetelerin Yayınlanma Amaçları Üzerine (1831-1876)”, *Turkish Studies*, Volume: 8/5, Spring 2013, s. 44.

³⁷ *Muhbir*, nr. 1, 25 Şaban 1283 (1 Ocak 1867).

³⁸ *Muhbir*, nr. 28, 27 Şevval 1283 (4 Mart 1867).

³⁹ *Muhbir*, nr. 1, 25 Şaban 1283 (1 Ocak 1867).

Suavi, Muhbir'de yayımlanan bir yazısında adeta Osmanlı Devleti'nin yeniden terakki etmesinin reçetesini sunmuştur. Ona göre, tekrar ayağa kalkmanın çaresi genç nesillere yatırım yapılmasıydı. Yazıda, devleti ileri götürecek başat unsurun "*Türkistan'ın erbâb-ı şebâbî*" olarak adlandırdığı *Türk gençliği* olduğunu vurgulayan Suavi, Avrupalıların Osmanlı'yı duraklamak, gerilemek gibi kavramlarla küçümseyip Şark Meselesi⁴⁰ bağlamında harekete geçmiş olmasına rağmen "*Türkistan erbâb-ı şebâbî*"ndan ümitli olduğunu beyan etmiştir. "*Hâsılı, gençlik milletin geleceğidir, onda ne kadar terakki görülürse ihyâ-yı vatan ümidi de o kadar kuvvet bulur.*" diyen Suavi, Batı'nın Osmanlı'yı mezara girmeye hazır bir hasta adam olarak telakki eden görüşüne, şu ümit dolu ifade ile cevap vermiştir: "*Varsın Avrupa Osmanlı'nın saadet hâlini mezarda addetsin. İndimizde malûmdur ki o mezarda değil rahm-i mâderdedir. Bir kere daye-i terakkinin ağuş-u terbiyesine düşüp de neşv ü nemaya başlarsa fitratında olan istidâda göre az zamanda cemâl-i kemâline âlemi hayran etmek memul-i kavidir.*"⁴¹ Suavi'nin ümitvâr ve ateşli şahsiyetinin mücessem hali olan bu düşünce Mustafa Kemal'in, Türk gençliğinin hangi zorluk ile karşılaşırsa karşılaşsın bunları aşmak için dayanacağı kudreti kendi damarlarındaki asil kanda bulacağı düşüncesinin de ilham kaynağı olmuş olmalıdır.

Osmanlı'nın yeniden terakki edeceğine inanan Suavi, aslında İslâm milletinin artık ecnebilerin zannettiği fikirde olmadığını, Osmanlı'nın Londra ve Paris siyasi mahfillerinde iddia edildiği kadar geri olmadığını, bunu Avrupalıların mübalağa ettiğini ileri sürmüştür. Ona göre, Tanzimat'tan beri Osmanlı Devleti'nde yapılan modernleşme faaliyetleri hiç de küçümsenecek derecede değildir, Osmanlı tebaasının her sınıfı gittikçe terakki etmektedir. Türkiye 30-40 sene zarfında Avrupa'nın 100 senede kazanamadığı medeniyeti kazanmıştır. Osmanlı Devleti gerekli ıslahat çalışmalarını yapmaya devam ederse terakki devam edecek ve bu terakki dünyayı kendisine hayran bırakacaktır.⁴²

Suavi, Osmanlı'da modernleşme geleneğinin sadece 19. yüzyılda ortaya çıkmış Batı icadı bir kavram olmadığını savunmuştur. O, Osmanlı modernleşmesinin 15-20 yıllık kısa bir geçmişe değil Köprülüzade Mustafa Fazıl Paşa'ya kadar geriye gittiğini ileri sürerek bütün güzelliklerin kaynağını Batı'ya dayandıran görüşe de itiraz etmiştir. Suavi'ye göre Köprülüzade Mustafa Fazıl Paşa'nın başlattığı yenileşme, *hakikat-ı halde bir büyük inkılab-ı hükümet (revolution)* idi. Bu inkılap birçok tarihçinin eserlerinde Nizam-ı Cedid adıyla anılmaktadır ki bu teşebbüs III. Selim'in giriştiği modernleşme hareketinin adının da ilham kaynağı olmuştur. Tanzimat'tan önceki modernleşme teşebbüslerinin şahsi gayretler sayesinde olduğunu ancak Tanzimat'tan sonraki modernleşme faaliyetlerinin Avrupa hükümetlerinin tesir ve nüfuzuyla oldu-

⁴⁰ The Eastern Question şeklindeki ifadesiyle Avrupa tarihi içinde önemli bir yer tutan ve "*Türklerin Avrupa'dan atılması*" şeklinde tanımlanabilen Şark Meselesi geniş kapsamlı bir konudur. Şark Meselesi kavramını, "*XIX. yüzyıldaki Osmanlı zayıflamasının neticesinde topraklarının paylaşılması*" anlamında Batılılar arasında bir miras kavgası şeklinde algılamak doğru bir yaklaşımdır (Geniş bilgi için bkz.: Kemal Beydilli, "Şark Meselesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 38, İstanbul 2010, s. 352).

⁴¹ *Muhbir*, nr. 22, 20 Şevval 1283 (25 Şubat 1867).

⁴² *Muhbir*, nr. 31, 2 Zilka'de 1283 (9 Mart 1867).

ğunu kabul eden Suavi, Osmanlı toplumuna özgüven telkin eden bir de hedef göstermiştir. Ona göre Osmanlı'nın ilerlemesi artık ne bir şahsa ne de Avrupa etkisine bağlanmalıdır. O, “Osmanlı kendi heyet-i mecmuasının kuvvetiyle dâhilden terakki etmelidir”⁴³ ifadeleriyle, değişen dünya şartları karşısında Osmanlı'nın kendi yağıyla kavrulmasının zaruri olduğunu tespit etmiştir.

Tanzimat'tan itibaren yakalanmış olan terakki rüzgârının sadece devlet eliyle meydana getirilmesinin terakkiyi akim bırakacağı, asıl ilerlemenin halk irâdesi ve isteği ile olması gerektiğini savunan Suavi, İngiltere ve Fransa örnekleri ile düşüncesini desteklemeye ve ispata çalışmıştır. Suavi bir yazısında, Osmanlı'da yapılan ıslahat çalışmalarının ne anlama geldiğini idrak etmek konusunda halkın bilinç seviyesinin yetersiz olduğunu, halkın kendisinin talep etmediği ve kendisini doğrudan ilgilendirmeyen bir yeniliğe kayıtsız kaldığını, hatta yapılanlara sanki *menâfi-i ecnebiye* gibi baktığını ifade etmiştir. “*Ahâlinin kayıtsızlığına taaccüb ediyoruz ki tedâbir-i mezkûreye ahâli tarafından hiçbir dikkat gösterilmiyor, bu teessüf olunacak bir haldir. Lâubâli bir millet bu durumdan iyi bir ikbal ümit edebilir mi?*” cümleleriyle devam eden yazısında Suavi, Batı'daki gelişmelerin devlet iradesiyle değil halk iradesiyle yapıldığına dikkat çekmiştir. Avrupa'da meydana gelen terakkinin hepsini devletin gerçekleştirmediğini, ahâlinin kendi haklarını bildiği ve bunun genişlemesi için çok uğraşarak tam serbestliğe nail olduğunu ileri sürerek Osmanlı toplumunu sahip olduğu haklar konusunda bilinçlendirme arzusunu dile getirmiştir. Yazı, terakki konusunda Osmanlı toplumuna hedef gösteren mealen şu ifadelerle son bulmuştur:

*“Dünya bir taraftan hükümetlerin mevcut durumlarının muhafazası, diğer taraftan milletlerin terakkiyat-ı milliye arzusuyla ileri gider. Saltanat-ı Seniyye'de de başka türlü olamaz. Islahat ahâli tarafından kabul ve icra olunmadıkça bir semere veremez. İngiliz ve Fransız milletleri, yabancıların eline bakmayıp kendi gayretleriyle ilerlemektedirler. Bundan dolayı medeniyet cihetiyle Avrupa'nın birinci milleti oldular. Devlet-i Aliyye de terakki etmek isterse bunu milletin vatan sevgisi ve gayretleriyle yapabilecektir.”*⁴⁴

Suavi, Osmanlı basınında daha önce hakkında fazla yazı yazılmaya cesaret edilememiş Serbestî (Hürriyet), Müsavat (Eşitlik) ve Adalet gibi devrinde henüz tartışılması riskli konuları gündeme getirmekle de çığır açmıştır. Suavi'nin imzasını taşıyan Muhbir gazetesinin çıkış yazısında; gazetenin Batı dünyasında meydana gelen medeni değişim hakkında Osmanlı toplumunu bilgilendirmek, âdâb, ahlak, maarif ve terakkiye dair makaleler yayımlamak, hürriyetin ne olduğu hakkında toplumu aydınlatmak ve toplumda sade dil kullanımını yaygınlaştırmak vazifelerini yerine getireceği beyan edilmiştir.⁴⁵

Yeni Osmanlılar ekolünü oluşturan şahıslar arasında *demokrasi* kavramını siyasal alandaki toplumsal ilerleme ve birlik ideali olarak idrak eden Suavi'nin ruhu, belki de ilk somut Osmanlı siyasal oluşumu diyebileceğimiz

⁴³ Doğan, *a.g.e.*, s. 204-205.

⁴⁴ *Muhbir*, nr. 21, 18 Şevval 1283 (23 Şubat 1867).

⁴⁵ *Muhbir*, nr. 1, 25 Şaban 1283 (1 Ocak 1867).

İttihat ve Terakki kavramında anlamını bulmuştur. Hürriyet ve demokrasi kavramlarını birbirini güçlendiren, doğal ve ayrılmaz parçalar olarak kabul eden Suavi, hürriyet fikrini *ferdi hürriyet* ve *siyasi hürriyet* olarak iki biçimde anlamlandırmıştır. Suavi, *hürriyet* kavramını *eşitlik* kavramıyla birlikte telakki etmiştir.⁴⁶ Ona göre hürriyet ve eşitlik, otorite ve iktidarın kaynağını yeniden tanımlamak ve hükümdarın yetkilerini sınırlandırmak konusunda anahtar kavramlardır.⁴⁷ Suavi'nin bu hürriyet anlayışı, Tanzimat düşünürlerinin genel itibarıyla felsefi bir nitelik taşıyan hürriyet anlayışıyla bu bakımdan ayrılmaktadır. Bu ayrışma, "terakki" konusundaki fikir birlikleri dolayısıyla çoğu zaman göz ardı edilmiştir.⁴⁸

Suavi'ye göre hürriyet, kişinin istediği şeyi yapabilmesi değil, başının kanun denilen şeye bağlı olması demektir. Hürriyet, toplumun en alt kademelerindeki bir şahıstan en yüksek rütbesindeki bir şahsa kadar herkesin başının kanuna bağlı olması demektir. Ona göre hürriyetin uygulanması; iktidar sahibinin hiç kimseye zulüm etmeyerek herkesi hukukta eşit tutması, şeriat ve kanun gereğince hakkaniyet çerçevesinde halkı idare edip kanunu hâkim kılarak kendisinin sadece uygulayıcı olması şeklinde olmalıdır. Muhbir gazetesindeki bir yazısında, bir hamal ile yüksek rütbeli bir memurun hukuki olarak kanun nezdinde eşit tutulmasının, gerçek eşitlik olacağını ifade eden Suavi, Fransız kanununda yer alan "*gani ve fakir herkes şeriat indinde müsavidir*" ilkesi ile ortaya konulan ilkenin de aynı anlama geldiğini dile getirmiştir.⁴⁹

Suavi, Fransız kanunundaki "*zengin ve fakir herkesin kanun önünde eşit olduğu*" ilkesinin İslâm hukukunda *adalet ve insafa riayet etmenin karşılığı* olduğunu, bu yüzden İslâm toplumunda aslında adalet ve kanun nezdinde eşitlik anlayışın fiilen yaşandığını dile getirmiştir. Esas itibarıyla ahlaki bir öze sahip olan *demokrasi* kavramının da İslâm inancının doğal yapısı ile doğru orantılı olduğunu, doğal olarak da fiiliyatta İslâm toplumunun bu kavrama yabancı olmadığını ileri süren Suavi, bu kavramın getireceği değişimin toplumda bir yabancılaşmaya neden olmayacağı kanaatinde. İnsanların hukuki olarak kanun önünde eşit tutulmalarıyla somutlaşan demokrasi ve eşitlik kavramlarının İslâm peygamberi Hz. Muhammed'den beri toplumun en belirgin ilkelerinden birisi olduğunu ifade eden Suavi'ye göre, Batı'da gelişmekte olan demokrasi kavramı, İslâm'ın başlangıç tarihinden beri mevcuttur. Tüm tebaanın mutluluğunu amaçlayan bir idare vasıtası olması gereken demokrasi kavramının İslâmiyet'in erken dönemlerinde hakkıyla uygulandığını, o dönemde padişah, sultan, melik olmadığını, eşitlik ilkesinin gerçek anlamıyla

⁴⁶ Tanzimat aydınının sıkça kullandığı ve Meşrutiyet kadrolarının düsturu haline gelen "hürriyet", "müsavat", "uhuvvet" kavramlarının Fransız İhtilali'ni hazırlayan Jakobenlerin sloganı olan "*liberté, égalité, fraternité*" (özgürlük, eşitlik, kardeşlik) ilkeleriyle yakın benzerliği, terakki iştiafının aynı duygu kaynağından beslendiğinin tezahürüdür. (Yunus Emre Tekinsoy, "Balkan Savaşları'nda Propaganda Unsuru Olarak Kadın ve Kadın Fotoğrafları", *Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın*, C. II, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2016, s. 1006).

⁴⁷ Doğan, "a.g.m.", s. 204.

⁴⁸ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, Der.: Mümtaz'er Türköne - Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 89.

⁴⁹ *Muhbir*, nr. 29, 28 Şevval 1283 (5 Mart 1867).

yaşandığını belirten Suavi, kavramın daha sonraki dönemlerde adil olmayan idareciler eliyle değersizleştirilerek yozlaştığını ileri sürmüştür.⁵⁰

Suavi, toplumda adaletin nasıl tesis edileceğine dair düşüncesini ilginç bir metot önerisiyle dile getirmiştir. Bu konuda, Batıda gelişmekte olan demokrasi anlayışının dışında bir tutumla meseleye yaklaşan Suavi, temsili demokrasiden ziyade yukarıda tanımladığı şekilde, kanunu hakkıyla uygulayabilecek adil ve sert bir padişahın himayesinde işleyecek halkçı, vasıtasız bir demokrasiden bahsetmektedir.⁵¹ Suavi, toplumda adaletin aşağıdan yukarıya doğru gelişmesini isteyen Avrupalıların sözü millet meclislerine verdiklerini, bu uygulamanın ise toplumda bazı karışıklıklara yol açtığını dile getirerek adaletin yukarıdan aşağıya doğru uygulanmasının daha doğru olduğunu şu ifadeleriyle savunmuştur: “*Adalet kocaman bir taş gibidir, yukarıdan bir tek kişinin dokunmasıyla düşebilir. Aşağıdan yukarıya atılması ise çok kuvvetlere muhtaçtır. Adaletin yukarıdan aşağı gelmesi iş başında ehliyetli bir memur bulunmasıyla olur. Çünkü memur ehliyetli olunca kendisini de kanuna sokup kanunu hıfz eder. Bu hıfz ile müsavat ve serbesti, yani adalet kaim olur.*”⁵²

Yeni Osmanlıların ortak siyasi düşüncesi, Osmanlı Devleti’nde bir “*Meclis-i Meşveret*”in kurulmasını sağlayarak siyasi iktidarın paylaşılmasını kurumlaştırmak, bütün Osmanlı unsurlarının eşit olarak siyaset ve idareye iştirak ettirmek olarak tarif edilebilir.⁵³ Suavi de daha 27 yaşındayken bu fikrin gerçekleşmesi için mücadeleye başlamıştı.⁵⁴ Ancak Suavi bu konuda bazı yönleriyle diğerlerinden ayrılmaktadır. O, yönetim sisteminin Mutlakiyet yerine Meşrutiyet olması gerektiğini savunarak⁵⁵ “*İslâm devletlerinde nasıl ruhanilik yok ise mutlakiyet de yoktur. Avrupa’da millet meclisleri ile idare olunan hükümetlerde nasıl hükümdarın bazı imtiyazları varsa, İslâm hükümdarlarında da öyle olmalıdır.*” ifadesiyle bir anlamda Cumhuriyet’i işaret etmiştir. Bu konuda Muhbir’in 32. sayısında yayımlanan bir yazısında Suavi, 30-40 milyon nüfusa sahip Osmanlı toplumunun geleceğine Vükela Meclisi olarak adlandırılan birkaç kişilik kadronun karar veremeyeceğini, toplumun birkaç kişi tarafından idare edilemeyeceğini, bunun yerine üyeleri halk tarafından seçilecek birkaç yüz kişilik bir meclisin kurulmasının gerektiğini dile getirmiştir. Toplumsal meselelerin tartışılmasının dar bir idareci kadrosuyla yapılmasının toplumun tamamının görüşünü yansıtmayacağını ileri süren Suavi, toplumun çoğunluğunun temsil edildiği geniş bir topluluk tarafından devletin idare edilmesinin meseleler konusunda yanılğı payını azaltacağını ifade etmiştir. Muhbir’deki bu yazı şöyle devam etmiştir:

⁵⁰ Doğan, “a.g.m.”, s. 205.

⁵¹ Mardin, *Türk Modernleşmesi*, s. 59.

⁵² *Muhbir*, nr. 28, 27 Şevval 1283 (4 Mart 1867).

⁵³ Yusuf Akçura, *Türkçülüğün Tarihi*, Haz.: Erol Kılınç, Ötügen Yayınları, İstanbul 2015, s. 79.

⁵⁴ Ebüzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, Çev.: Ziyad Ebüzziya, Kervan Yayınları, İstanbul 1974, s. 328.

⁵⁵ Suavi, Avrupa’ya gitmeden önce İstanbul’daki Muhbir’deki yazılarında meşrutiyetle ilgili net bir tavır ortaya koymazken Londra’da yayımladığı Muhbir’deki yazılarında hararetli bir meşrutiyet savunucusu çizgisinde olmuştur (Çelik, *a.g.e.*, s. 694).

“Gelelim millet meclisi bahsine; vakıa bir devletin 30-40 milyon reayasının hayat ve mematı üç dört kimsenin elinde olmaktan ise birkaç yüz kişiden mürekkep, azası her sınıf kavmin muteberlerinden mürettep bir heyetin elinde olmak daha evlâ ve akla daha yakındır. Zira üç dört kişinin ağrazı günagun ile su-i idare etmeleri ve bundan mülke ve millete türlü zararlar isabet etmesi emr-i tabii olduğuna mukabil birkaç yüz kişinin birden bu hataya düşmeyeceği derkârdır.”⁵⁶

Suavi, meşrutî hayat konusunda yapılması gereken yenilikleri ısrarla vurgulayarak zamanına göre ileri ve orijinal fikirler ortaya atmıştır. Suavi, Osmanlı Devleti'nin herhangi bir tehlikeye karşı koyması, büyük devletler arasında sayılması ve geleceğini garantiye almasının kâğıt üzerinde askeri alayları teşkil etmekle olmayacağını dile getirmiştir. Sert mizacının yazısına yansımaları olan bir ifadesinde *“saray önüne saksı gibi zırlı gemiler dizmekle terakki olmaz, ıslahat ile olur. Bu ıslahat, memlekette bulunan bilcümle tebaayı hıfz için her memleketten ahalinin seçilerek tayin olunacağı azalardan mürekkep İstanbul'da bir millet meclisi teşkil eylemek manasındadır. Devlet-i Osmaniye dâhili ancak böyle ıslah ile cem edebilir.”⁵⁷* ifadeleriyle gerçekçi bir tespitte bulunmuştur.

Demokrasi, Aristokrasi, Cumhuriyet ve Saltanat yönetimlerinin ne anlama geldiğine dair Muhibir'in 3. sayısında yer alan bir yazısında ise Ali Suavi bu kavramların ilişkilerini şöyle tarif etmiştir. Aristokrasi, hükümet etme ve millet işlerini yürütenin yine millet içinden seçilen âyan ve ileri gelenlerin tasarrufuna bırakıldığı bir idaredir. Bu idare biçiminde bir milleti yönetme yetkisi ya bir müstakil şahsın eline verilir ya da millet içinden seçilen bazı idarecilerin eline verilir. Yönetme yetkisinin müstakil bir şahsın eline verilmesine *Saltanat*; yönetme yetkisinin millet içinden seçilen idarecilerin eline verilmesine ise *Cumhuriyet* adı verilir.⁵⁸

Demokrasi idarelerinde toplumsal dayanışmanın daha güçlü olduğunu savunan Suavi, bu görüşünü Muhibir'de yayımlanan *“toplum cemiyetsiz yaşayamaz, cemiyetsiz toplumlar tespih taneleri gibi dağılır”⁵⁹* başlıklı bir yazıda dile getirmiştir. Bu yazıdan sonra gazeteye bir ay kapatma cezası verilmiş, Ali Suavi Kastamonu'ya sürgün edilmiştir. Kapatmaya gerekçe olarak Muhibir'de son dönemlerde yayımlanan yazıların Osmanlı toplumunun zihnini karıştıracak ve Osmanlı milletlerini birbirine düşürecek bir muhtevaya sahip olması gösterilmiştir.

Suavi, Osmanlı toplumunun terakki etmesini sağlama ve Batı'daki medenî gelişmelere uyum sürecinde gençliğin terakkisine çalışmanın ve toplumsal birliğin temel harcı olan dil konusuna eğilmenin zaruret olduğunu vurgulamıştır. O, bütün toplum kademelerinde sade bir Türkçe kullanımının yaygınlaştırılması gerektiğini, konuşulan dili toplumun her kademesinin kolaylıkla anlamasını toplum için olmazsa olmaz ilke olarak görmüştür. Toplumun bir arada tutacak olan dilin gazeteler aracılığı ile yaygınlaştırılabileceğini düşü-

⁵⁶ *Muhibir*, nr. 32, 3 Zilka'de 1283 (10 Mart 1867).

⁵⁷ H. Fethi Gözler, “Ali Suavi'yi Tanımalıyız”, *Türk Kültürü Dergisi*, S. 64, (1968), s. 241.

⁵⁸ *Muhibir*, nr. 3, 29 Şaban 1283 (6 Ocak 1867).

⁵⁹ *Muhibir*, nr. 32, 3 Zilkade 1283 (10 Mart 1867).

nen Suavi, bunun için gazetelerin sade Türkçe kullanması ve bu gazetelerin okullara ücretsiz olarak dağıtılmasını önermiştir. Nitekim bu düşüncenin müessesem bir örneği olarak da Muhbir gazetesinde çok sade bir dil kullanmış olan Suavi Muhbir'in okullara ücretsiz dağıtılmasını sağlamıştır.⁶⁰

Suavi, toplumu gayrete sevk etmenin ilk koşulunun toplumun her kademesinin birbirini anlayabileceği bir dil konuşmasından geçtiğini savunmuştur. Muhbir'in temel amacının İstanbul'da sade Türkçe kullanımını özendirmek olduğunu ifade eden Suavi, "*Muhbir, her şeyi İstanbul'da kullanılan adi lisan ile yani herkesin anlayabileceği ibâreyle yazacaktır.*"⁶¹ sözleriyle özetlemiştir. Bu konuda yalnız Muhbir'in çabasının toplumda sade Türkçe kullanımı için yeterli olamayacağını bilen Muhbir gazetesi Suavi vasıtasıyla, İstanbul'da çıkarılmakta olan diğer gazetelerin de sade bir dil kullanarak halkı aydınlatma vazifesini yerine getirmeleri için şu çağrıda bulunmuştur: "*Ey Gazete muharrirleri! Haydi, ittifak edelim. Mesela şarap diyecek yerde Ab-ı ateş renk (ateş renkli su) demeyelim. Düzce şarap diyelim. Muradımız mesele anlatmak iken niçin halkı bir de ibâre için düşündürelim. Avâm lisanı olan Türkçe ile yazalım.*" Bu konudaki hassasiyetini başka bir yazısında; "*ne olur "telkih" in yerine "aşı" yazılsa. Şimdi bir bahçıvan bu kelimeyi okuyup anlayım diye on beş sene ilim mi tahsil etsin. "Aşı" kelimesini herkes anlarken "telkih" yazmanın lüzumu nedir? Gazeteciler mümkün mertebe Türkçe tabirler kullanmaya başlayarak imlâmızı yoluna koysalar. "Yohsa" yazmasalar, "yoksa" yazsalar, "ahşam" demeseler "akşam" deseler"⁶² ifadeleriyle gazetecilerin toplumu aydınlatmakla vazifeli olduklarını ifade etmiştir. Osmanlı basınındaki sade Türkçe kullanmama sorununun yalnızca gazetelere münhasır kalmayıp eğitimin her aşamasına sirayet etmiş bir gerçek olduğundan şikâyet eden Muhbir, "*sınai ve fînûna dair kitapların tamamının bu yolla kaleme alındığı için sanat erbâbının dahî bu kitapları okuyup istifade edemediği*"nden şikâyet etmiştir.*

Suavi, milletin terakkisinin dayanağı olarak gördüğü Türk gençlerinin çağın gerektirdiği modern bilgilerle donatılmasının önemine de dikkat çekmiştir. Yüzeysel bilgileri öğrenmenin, yani ezberci eğitim sistemine sahip olmanın maarif sayılamayacağını savunduğu bir yazısında; "*Maârif nedir? Maârif ne içindir?*" sorularının cevabını halkın büyük çoğunluğunun bilmediğini dile getirmiştir. Ona göre, bazı yüzeysel bilgileri öğrenmek, yani ezberci eğitim sistemine sahip olmak maârif değildir. Bilgiyi öğrenip sanat icrası ve imâli yerine devlet hazinesinden maaş kapmak, koltuk doldurmak için adam yetiştiren bir eğitim sistemi ile terakki mümkün değildir. Ona göre eğitimin temeli sıbyan mektepleridir. Bunlar ıslah edilip toplum temelden eğitilmedikçe eğitimin maksadı hâsıl olmayacak ve terakki mümkün olmayacaktır.⁶³ Suavi, medrese sisteminin de hantal bir yapı haline gelmiş olduğunu, kısa sürede icra edilebilecek eğitim-öğretim periyodunun uzun yıllara yayılmasının topluma

⁶⁰ *Muhbir*, nr. 1, 25 Şaban 1283 (1 Ocak 1867).

⁶¹ *Muhbir*, nr. 1, 25 Şaban 1283 (1 Ocak 1867).

⁶² *Muhbir*, nr. 37, 29 Zilhicce 1283 (4 Mayıs 1867).

⁶³ *Muhbir*, nr. 8, 21 Ramazan 1283 (27 Ocak 1867).

zaman kaybettirdiğini ve toplumun gözünü korkutan bir eziyete dönüştüğünü dile getirmiştir. Suavi, terakkinin iki sermayeye, yani eğitim ve paraya bağlı olduğunu savunmuştur.⁶⁴ O, medeniyetin temel taşının ilim olduğunu, ilim sayesinde terakki edilebileceğini, bu sayede insanların gayrete geleceğini, bu gayret sayesinde de saadete erişebileceğini “*Kalubın gıdası nasıl ki yemek ise kalbin gıdası da ilimdir.*”⁶⁵ sözleriyle ifade etmiştir.

Osmanlı'nın yeniden terakkisini sağlayacak şartlardan birinin de ülkede basın dünyasının gelişmesi olduğu fikri yine Suavi'nin sürekli vurguladığı bir konu olmuştur. Batı'nın hızlı ilerlemesinin temel sebeplerinden birisi olarak basın organlarının fazla olmasını gösteren Suavi, bu sayede insanların dünyanın farklı yerlerindeki medeniyet ve kültür değerlerini öğrenerek dünyaya bakış açılarını değiştirebildiklerini ifade etmiştir. Tanzimat Fermanı'nın ilanından beri Osmanlı Devleti'nde modernleşme hususunda ileri derecede gelişmelerin sağlandığını, Avrupa'nın bir asırda sağlayamadığı demokratikleşme olgusunu Türkiye'nin otuz kırk sene içerisinde kazandığını ileri süren Suavi, kısa sürede meydana gelen bu ilerlemenin “*halkın eliyle ve desteğiyle*” meydana geldiğini vurgulamıştır. Suavi, basının geliştirilmesi ve basına halkın desteğinin sağlanması durumunda demokratik gelişmelerin daha da hızlanacağını iddia etmiştir.

Sonuç

Ali Suavi, Tanzimat Dönemi Türk aydınları arasında gerek şahsi yaşantısı gerekse ileri sürdüğü fikirleri açısından iz bırakan bir düşünür ve gazeteci olarak tanınmıştır. İçinde yaşadığı toplumun her türlü sorununa çözüm aramayı düstur edinmiş olan Suavi bu konuda duyarsız gördüğü şahıs ya da kuruma tenkit oklarını yöneltmekten hiç çekinmemiştir.

Suavi'nin henüz Avrupa'ya gitmeden evvel İstanbul'da çıkan Muhbir gazetesinde adını duyurduğu yazılarının ilkinden itibaren Osmanlı toplumunun yeniden terakkisinin çareleri konusunda fikir yürüttüğü görülmektedir. Suavi, medeniyete, doğal olarak da saadete giden yolun terakki etmekten geçtiğini vurgulamıştır. Suavi'ye göre, medeniyet saadet için gerekli şeyleri bildirir, kişiyi çalışmaya sevk eder, bu gayret sayesinde ihtiyaçlar giderilmiş ve saadete ulaşılmış olur.⁶⁶ Suavi'nin terakki anlayışı; manevi değerlere sahip çıkmak, onları ihya etmek ve kendi özünü kaybetmeden dünyanın neresinde olursa olsun medeni gelişmelere açık olmak şeklinde tasvir edilebilir. Onun terakki anlayışına göre, kendini tanıyan, değerlerine sahip çıkan ve taklitçilikten uzak duran bir topluma hariçten gelebilecek fikirler zarar veremez.

Suavi, Osmanlı medeniyetinin terakki etmesi için gerekli şartları şöyle sıralamıştır: Terakki'ye inanmak, çalışmak, genç nesilleri eğitmek, hürriyet, eşitlik ve adalet ortamının sağlanması, fen bilimlerine önem verilmesi, sıbyan mekteplerinin ıslahı, kendi kültürel değerlerine sahip çıkılması, basın araçlarının geliştirilmesi, toplumun kahir ekseriyetinin anlaşabileceği sade Türkçe konuşulması.

⁶⁴ *Muhbir*, nr. 4, 3 Ramazan 1283 (8 Ocak 1867).

⁶⁵ *Muhbir*, nr. 25, 23 Şevval 1283 (28 Şubat 1867).

⁶⁶ *Muhbir*, nr. 1, 25 Şaban 1283 (1 Ocak 1867).

Osmanlı toplumunun yeniden terakkisi konusundaki düşünceleri, keskin kalemi ve siyasi faaliyetleriyle çağının ilerisinde bir aksiyon adamı olarak tarihte yerini almış olan Suavi, nihai kerte de “gençlik milletin geleceğidir, onda ne kadar terakki görülürse ihyâ-yı vatan ümidi de o kadar kuvvet bulur”⁶⁷ sözleriyle sonraki nesillerin liderlerine ve idarecilerine ufuk göstermiştir.

Kaynaklar

Araştırma-İnceleme Eserler

AKBULUT, Uğur: “Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı: Gazetelerin Yayınlanma Amaçları Üzerine (1831-1876)”, *Turkish Studies*, Volume: 8/5, Spring 2013.

AKÇURA, Yusuf: *Türkçülüğün Tarihi*, Haz.: Erol Kılınç, Ötügen Yayınları, İstanbul 2015.

Atatürk'ün Kültür ve Medeniyet Konusundaki Sözleri, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1990.

ATAY, Falih Rıfkı: *Baş Veren Bir İnkılâpçı*, Türkiye Milli Talebe Federasyonu, Ankara 1954.

BAYKARA, Tuncer: *Osmanlılarda Medeniyet Kavramı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007.

BEYDİLLİ, Kemal: “Şark Meselesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 38, İstanbul 2010.

BİLİCİ, Faruk: *TDVİA*, C. 34, İstanbul 2007.

ÇAVDAR, Necati: *Muhbir: Osmanlı Basınının Sivri Dili*, Kriter Yayınları, İstanbul 2017.

ÇELİK, Hüseyin: *Ali Suavi ve Dönemi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.

DANIŞMEND, İsmail Hami: *Ali Suavi'nin Türkçülüğü*, CHP Genel Sekreterliği Neşriyatı, 1942.

DOĞAN, İsmail: “Siyasal Tutum Geliştirmede İki Tanzimat Aydını: Münif Paşa ve Ali Suavi”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, C. 3, S. 4, Ekim 1989.

EBÜZZİYÂ TEVFIK: *Salnâme-i Hadika*, İstanbul 1290.

_____ : *Yeni Osmanlılar Tarihi*, Çev.: Ziyad Ebüzziye, Kervan Yayınları, İstanbul 1974.

GÖKALP, Ziya: *Hars ve Medeniyet*, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara 1964.

_____ : *Türk Medeniyeti Tarihi*, Sadeleştiren: Yalçın Toker, Toker Yayınları, İstanbul 1995.

GÖZLER, H. Fethi: “Ali Suavi'yi Tanımalıyız”, *Türk Kültürü Dergisi*, S. 64, 1968.

GÜMÜŞOĞLU, Hasan: *Modernizmin İnanç Hayatına Etkileri ve Jön Türklük*, Kayhan Yayınları, İstanbul 2012.

KUNTAY, Mithat Cemal: *Sarıklı İhtilalci Ali Suavi*, Oğlak Yayınları, İstanbul 2014.

KUTLUER, İlhan: “Medeniyet”, *TDVİA*, C. 28, Ankara 2003.

MARDİN, Şerif: *Türk Modernleşmesi*, Der.: Mümtaz'er Türköne - Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

_____ : *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, (Çev: Mümtaz'er Türköne vd.), İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

MERİÇ, Cemil: *Kültürden İrfana*, İnsan Yayınları, İstanbul 1986.

MUSTAFA Şekib (Tunç): *Terakki Fikri: Menşei ve Tekâmülü*, İstanbul 1928, Haz. Osman Bahadır, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2005.

TEKİNSOY, Yunus Emre: “Balkan Savaşları'nda Propaganda Unsuru Olarak Kadın ve Kadın Fotoğrafları”, *Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın*, C. II, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2016.

TOPÇU, Nurettin: *Kültür ve Medeniyet*, Haz. Ezel Erverdi - İsmail Kara, Dergâh Yayınları, Ankara 2004.

TÜRKÖNE, Mümtaz'er: *Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.

UÇMAN, Abdullah: “Ali Suavi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul 1989.

UĞURLU, Seyit Battal: “Eklektik Bir Tanzimat Aydını: Ali Suavi Efendi (1838-1878)”, *History Studies*, Volume: 2/2, 2010.

ÜLKEN, Hilmi Ziya: *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2013.

Sürelî Yayınlar

Hayat Mecmuası, “Terakki Fikrinin Tekâmülü”, S. 82, Ankara 1928.

Muhbir Gazetesi, 1 Ocak 1867 (H. 25 Şaban 1283) - 28 Mayıs 1867 (H. 23 Muharrem 1284).

İnternet Kaynakları

<https://www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri>, <https://dictionary.cambridge.org/tr>, <https://sozluk.gov.tr>

⁶⁷ *Muhbir*, nr. 22, 20 Şevval 1283 (25 Şubat 1867).